

יורה דעה

בשר קפוא

בעניין בשר קפוא יש שלש דעות: יש אומרים שהקרה נחשב כמו מים, לכן דין הבשר כמו בשר שנכבש במים מעת לעת שבולע ודינו כמבושל בדמו ואסור. יש אומרים ממה נפשך, אם הקרה דינו כמים, אז נאסר כב"ל, ואם אין דינו כמים, אז דינו כבשר שלא נמלח ולא הודח שלשה ימים שאסור ומותר רק לצלי. יש מתירים לגמרי שבגלל ההקפאה לא חל שינוי בבשר, ואין הדם מתייבש, ואפשר להוציאו על ידי מליחה (ע' דרכי תשובה ס"ק ו' ועיין אגרות משה יו"ד ס' כז). וכל זה אם קפוא לפני מליחה, אך אם נקפא אחר מליחה, אין לאסור כלל.

הכשרים

מה ששמעת שרב אחד הגותן הכשרים על מוצרים אמר לרב אחר שאינו כדאי לו לאכול מוצר פלוני עליו הוא נתן הכשר, יש ללמד עליו זכות שאין כוונתו שהמוצר אינו כשר, או שיש פגם בשלמות כשרותו, אלא שאין בו חומרות. הרי חילוק גדול יש בין ארגון הכשרים פרטי, שכמובן יבחר במוצרים היותר עמוסים בחומרות, כדי לזכות את אוכליהם בברכה "המחמיר תבוא עליו ברכה", לבין מי שיש לו אחריות כלל ישראלית, ועניינו לדאוג שמספר היותר גדול של מוצרים יהיה כשר, כדי להציל את כלל ישראל, כיון שממילא מוצרים אלה מופצים בשוק עם הכשר או בלי, ולשם כך לא תמיד יוכל לדרוש יותר מאשר שורת הדין, כמובן על אף חשקו לסדר כשרות לפני משורת הדין. אך אם לא ניתן הדבר ויצטרך לבחור בין הפצה מוצר עם הכשר על פי שורת הדין, לבין מוצר בלי הכשר ומקולקל בכשרותו, הרי יבחר את שורת הדין. אך כנראה שאמר לאותו רב שאינו כדאי שיאכל מזה, שהרי אדם אינו חייב להחמיר על עצמו וזהו חשבוננו, אך תלמיד חכם כדאי וראוי שיחמיר על עצמו. אך כיון שיצאו דברים אלה מפיו, יש לברר, שהרי אם כוונתו שיש חסרון בכשרות, גדול עונו מגשוא, ויש להודיע מייד למחלקת הכשרות הארצית של הרבנות הראשית לישראל. אך כל זמן שלא הוכח כל דבר רע, ודאי יש להחזיקו בחזקת כשרות ובחזקת תלמיד חכם שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן.

ישיבות וקידוש השם

איני יודע למה הנך אומר שבישיבות הסדר יש יותר קידוש השם מאשר בישיבות גבוהות. אולי יש יותר קידוש השם בעיני חלק גדול מהבריות, בגלל שאינן מבינות את הערך של שקידת התורה במשך שנים ארוכות בלי לערבב בזה שירות צבאי. על אף שבאופן מוחלט יש בזה יותר קידוש השם, של הופעת התורה בעולם והתגדלות תלמידי חכמים שהיו לברכה לאומה. אלא שודאי שניהם נצרכים וחיוניים לאומה גם ישיבות הסדר וגם ישיבות גבוהות, כפי צרכיה של האומה, וכפי התפלגות הנשמות בתכונותיהן.

לימוד ספרות יוונית

שאלה.

חומר הלימוד לבחינת הבגרות כולל את הספר "אנטיגונה" שנכתב על ידי יוני בשם סופוקלס. ספר זה הוא סיפור טרגדיה בו משולב הרבה מהמיתולוגיה היוונית. האם מותר לקרוא וללמוד בספר זה?

תשובה.

הנה במשנה: "ואלו שאין להם חלק לעולם הבא... רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצוניים" (סנהדרין פרק י' משנה א'). פירש תפארת ישראל: "כספרי האמער וספרי דתות של עבודה זרה, וספרי שאר אפיקורסיות וכולן דוקא בקורא בהן קבע, אבל בדרך עראי, המאמין לא יחוש מלקרות בהן, כדי לידע מה להשיב לאפיקורוס" (שם אות ח). הטרגדיה אנטיגונה של סופוקלס היא מאותו סוג של ספרי הומירוס. לפי תפארת ישראל זה מסוג ספרי ע"ז וספרי אפיקורסים, שהם אסורים לקריאה, ורק מותר באקראי למטרה ספציפית של מלחמה נגד אפיקורסים. אך כיון שבבית ספר לא לומדים למטרה זו, לדעת מה להשיב למאמינים במיתולוגיה יוונית שהרי כבר לא קיימים אנשים כאלה, אלא אדרבה לספוג כמה שאפשר את הנאמר בספר כדף לעמוד בבחינות, היה צריך להיות אסור, כי עלולים להיות מושפעים מהדברים שכתובים שם. הרי זה הטעם שאסור לקרוא ספרי ע"ז ואפיקורסות שמא יהיו מושפעים (רמב"ם ע"ז ב ב), ורק אם קורא על מנת להשיב לאפיקורוס, אין סכנה שיהיה מושפע, כדברי המהר"ל שכיון שלהשיב לאפיקורוס הוא דבר גדול וחשוב, וכל כוונת הקריאה היא לסתור הדברים, אין לחשוב שיימשך אחריהם, שהרי כל כוונתו נגדם. אבל תלמיד שאינו קורא מתוך כוונה נגדית, אלא אדרבה מתוך סמפטיה כדי לדעת היטב את החומר, יש סכנה שיושפע, ואין קריאתו יוצאת מכלל האיסור לעסוק בספרים חיצוניים. כל זה מבוסס על ההנחה של בעל תפארת ישראל שספרי הומירוס הם ספרי ע"ז ואפיקורסות. כן כתב בפירוש על מסכת ידים: "כתבי הקודש לפי חיבתן היא טומאתן, וספרי הומירוס שאינן חביבין אינן מטמאין את הידים" (ידים ד ו), וזה לשונו: "ר"ל ספרי אפיקורסים. נוטריקון המירו הם שהמירו אמונתם בהקב"ה שהוא רם ומתנשא. וי"א שהמירם שם מין הוא. ונ"ל דהיינו ספרי האמער שהיה בימי שלמה, והוא בתעוועיו חיבר כמה שירי עגבים לאילילים, ועדיין הם בעולם כתובים בלשון יוונית" (את נט). אך מלשון המשנה משמע שספרי הומירוס אינם ספרי כפירה, אחרת לא שייך לאמר עליהם שאינם חביבים בלבד, אלא שגואים הם, ונראית הסיבה שכל אלה אינם אלא סיפורים בעלמא. אמנם יתכן ששרשם בכל מיני אמונות של יוונים עתיקים, אך הסופרים עצמם שכתבום כבר לא האמינו בכל זה, אלא זה שימש להם רקע ליצירתם הספרותית, וחלק מהם כותבים בפרוש שאינם מאמינים במלה אחת מכל מה שהם כותבים, אלא כאמור הכל הוא ספרות בעלמא, ולכן לא שייך בזה ע"ז או אפיקורסות, וקל וחומר בימינו שאין אדם שיאמין בכל זה. כן נראה מפורש בירושלמי, ששם כתוב: "רבי עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצוניים, כגון ספרי בן סירא וספרי בן לענה, אבל ספרי המירם וכל הספרים שנכתבו מיכן ואילך הקורא בהן כקורא באגרת. מאי טעמא: ויותר מהמה בני הזוהר וגו' להגיון נתנו, ליגיעה לא נתנו" (ירושלמי סנהדרין פרק י' הלכה א'), הרי מפורש שספרי המירם אין דינם כספרים חיצוניים, ומותר לקרוא אותם, אך כמו אגרת, זאת אומרת בלי התעמקות בלימוד. יש להזהר לא לשקוע בכל

לגופו של עניין, פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו כדי פרנסתו (שו"ע יו"ד רבא ג רגה). אך כמובן לא לחיות בלוקסוס ולתת לאחרים למות ברעב. אבל כל ההוצאות שרשמת אינן מותרות אלא נצרכות, וכן לחסוך עבור שכר לימוד גם הוא הכרחי. הסכום שאת מרויחה אינו סכום גדול, ובודאי קשה לך להקדיש שעות לעבודה במקביל עם הלימודים. לכן את פטורה ממעשר כספים, ואינך חייבת לקבל על עצמך, אך כמובן את צריכה לתת צדקה כפי יכולתך, ולא דווקא מעשר.

היתר עסקא

שאלה.

האם היתר העיסקא הקיים כיום עם הבנקים מכסה גם את המיקרה של קיום יתרה שלילית בחשבון הבנק. במקרה זה, כידוע, משלם בעל החשבון ריבית על היתרה השלילית. האם אין בריבית זה משום איסור או אבק איסור ריבית?
כמו כן, משלמים היום פיגורים על חשבונות מים, חשמל וטלפון, וכדומה, במקרה של אי תשלום בזמן הנקוב. האם יש בתשלום פיגורים אלו משום איסור או אבק איסור ריבית?

תשובה.

יש מקום להקל ולסמוך על היתר העיסקא, על אף שיש פוסקים שאינו מועיל היתר עסקא כאשר אין עושים עסקא עם הכסף, כגון משיכת יתר בבנק מפני שמתמשים בכסף למחיתו. כיון שלהרבה פוסקים אין איסור רבית אלא ביחס לאדם בשר ודם, ולא ביחס לבנק שהיא חברה ערבון מוגבל, כלומר מין ישות משפטית, ועל אף שהוא שייך לבעלי מניות, אך בעלי המניות אינם בעלי בית על הבנק להחליט אלא אם כן יש בידי אדם אחד רוב המניות. כאשר הבנק לוח כסף, אין אחריות והשתעבדות לחוב לבעלי המניות. אמנם סברא זו של השתעבדות לא תועיל אלא לגבי כסף שהבנק לוח, אך לא לגבי יהודי שלוח מן הבנק שהרי הוא כן משתעבד לבנק. על כל פנים יש פוסקים שישות משפטית של בעלות מוגבלת, אינה בכלל רבית. עוד יש לצרף סברא שחלק מבעלי המניות הם גויים, והרי בגוי אין איסור רבית, ובלי להכנס בחקירה אם גדר השותפות היא שבכל פרוטה ופרוטה יש חלק לכל אחד מן השותפים או גדר אחר, יש מקום לאמר ששותפות הגויים מחלישה את איסור הרבית. נכון שזו סברה קשה בהיותה לבדה, אך היא ראויה להצטרף. עוד יש מצרפים את שיטת רש"י שאם לוח על ידי שליח אין איסור רבית, והרי בעל החשבון אינו הולך ישירות לבעל המניות ולוקח כסף. או לפחות על ידי שליח יהיה איסור דרבנן, ובדרבנן אמרינן שיש ברירה. יש אומרים שאם בעל החשבון בכל זאת עושה עסקים וקונה ומוכר, אפשר לסמוך על סחורה שהיתה לו בעין בשעת קבלת הכסף על צד העיסקא, ויש אומרים דווקא בסחורה שקנה אחר כך, והרויח ממנה, הרי יוכל לתת חלק מן הרווח לבנק. הקצור, יש לנו הרבה צרופים: א. חברה בע"מ. ב. שותפות גויים. ג. שליחות. ד. דעה שהיתר עסקא גם מועיל לכסף שאינו למטרת עסקים. הסברה היא שכל מה שאדם מתעסק לצורך חייו, גם בקרא רווח, כי בעזרת הכסף הזה שהוא לווח הוא יכול להמשיך לעבוד ולהרויח כסף.

לגבי פיגורים של חשבונות מים חשמל וכדומה, יש להוסיף עוד סברה, שלא מדובר ברבית, אלא בקנס, שהתירו, שהרי כל אלה אינם בנקים וחברות להלוואות כספים, ואדרבה מעוניינים

הספרים האלה, הם ניתנו להגיון, כלומר לקריאה חטופה, אך לא ליגיעה והתעמקות. כן פירש פני משה: "ספרי המירם - דברי הדייטות ודוגמתו ספרי המירם במסכת ידים. כקורא באגרת - ואין עליהם לא שכר ולא עונש ובלבד בקריאה בעלמא כדמסיק: ליגיעה נתנו שלא ישתקע בהן ביותר ולבלות זכרנו בדברים כאלה". ובשיירי הקרבן כתב: "ספרי המירם... אין איסור בקריאתן אלא משום איבוד הזמן, ולפעמים נמצא קצת צורך בקריאתן לענייני העולם או לתשובת החולקים לכך מותר לקרותן כאיגרת אבל לא בקביעות". כן קרבן העדה: "הקורא בהן כקורא באגרת - שאדם קורא לצורך ענייניו שאינו מעיין בהם אף אלו מותר לקרותן דרך עראי אבל לא יוציא זמנו בהם. ויותר מהמה בני הזהר - עשות ספרים הרבה אין קץ להג הרבה ויגיעת בשר וה"ק בשאר ספרים שאינן ספרי תנ"ך ומחמקי תורה להגיון ולדבר באקראי ניתנו אבל לא ליגע בהם". אם כן גראה ברור שהבעיה המרכזית אינה שיש שם מיתולוגיה, אלא ביטול התורה ובזבוז הזמן לדברי להג. לכן מותר רק קצת ועראי, אבל לא לימוד שיטתי ומסודר כמו שיש בבית ספר. לכן היה צריך לבחור יצירות אחרות בשביל הבגרות, או יצירות ספרותיות בעלות תוכן יהודתי כשר, או לפחות יצירות של חול בעלות תוכן מוסרי. מדוע לכלות זמן והתעמקות על סיפורי הבל של יוונים. לכן אם יש ברירה לתלמיד לבחור משהו אחר לבגרות, ודאי שעליו לנהוג כן. אבל אם אין לו ברירה, ובלי זה הוא יפסיד נקודות לבגרות, אך מותר לו לעסוק בזה במידה המינימאלית. אך הקובעים זאת בתכנית הלימודים עוברים על אזהרת שלמה המלך החכם מכל אדם, בסיום ספר קהלת "ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר" (קהלת יב יב). אם כי לגבי לימודי חול בכלל, והמקום שהם צריכים לתפוס בחינוכו של אדם מישראל בצעירותו, הרבה יש לדון, וסוגיה ארוכה היא זאת, אך גם בתוך החול יש מדרגות, ויש דברים שמועילים מצד השימושיות של הידיעות או מצד הרחבת ההשכלה וכושר הגיתות, אבל ספרי הומירוס וכן טרגדיה של סופוקלס וכו', הינם במצב הרבה יותר חמור של ביטול תורה, שיחה בטלה וליצנות (ע' רד"ל בקה"ר שם), בלי להזכיר דברים לא צנועים שיש שם. בודאי שכל הדברים הטובים שנמצאים שם אפשר לדלות מתוך ספרותנו הקדושה והנאמנה במדרגה יותר עליונה אלף מונים.

מעשר כספים

שאלה.

אני תלמידת מכללה, ועובדת בעבודת שונות - סה"כ בחודש יוצא לי להשתכר כ-400 ש"ח. כסף זה אני מוציאה מדי חודש על: ביגוד, נסיעות, תשלומים שונים - קופ"ח וכד', ושאר צרכים. פרט לזה ברצוני לחסוך מכסף זה גם להוצאות שכר לימוד לשנה הבאה. האם חייבת אני לתת מעשר כספים?

תשובה.

יש אומרים שמעשר כספים הוא מצוה מן התורה, ויש אומרים שהוא מדרבנן, אך רוב הפוסקים סוברים שהוא מנהג חשוב (יו"ד שלא ב"ח). לכן כל מי שיכול, צריך לקבל עליו מנהג זה, אך מי שאינו יכול אינו חייב לקבל. לכן אם נהגת כן עד כה בידועך שאינך חייבת מן הדין, אך כך קבלת על עצמך, ואת רוצה לחדול, צריך לעשות התרת נדרים. אך אם נהגת כן בחושבך שזו חובה גמורה, את רשאית לחדול בלי התרת נדרים.

שישלמו מיד, לכן קונסים מי שמאחר. עוד יש לצרף את השיטה שאין איסור רבית אלא בהלוואה שלא בעיכוב, כספרי מכר וכדומה. אך זה בודאי שבכל אלה וכן בבנקים, המתמיד להמנע ממשכית יתר, תבוא עליו ברכה.

איסור אסטרולוגיה

אין צל של ספק ששימוש באסטרולוגיה אסור על פי ההלכה, כמו שנפסק בשולחן ערוך (יו"ד קעט) ואין על זה חולקים.

מה שנכתב במאמר שמסרת לי: "לכאורה הדבר שנוי במחלוקת בין רבותנו כשהגטיה הכללית להיתר", אינו נכון. יש מחלוקת בין רבותנו האם האסטרולוגיה כוללת דברים אמיתיים, או כדברי הרמב"ם, הכל הבל ושוא שאין בו ממש (פהמ"ש ע"ז נד ב), אך גם הסוברים שיש שם דברי אמת מסכימים שאסור לשאול אסטרולוגים איך לנהל את החיים וכדומה. מה שכתוב בגמרא שאסור להקזו דם ביום ג' בשבוע משום שבו שולט כוכב מאדים (שבת קנט ב), אינו הוכחה שמותר לשאול אצטגנינים, אלא שאם נודע לאדם דבר ממקור של אצטגנינות, מותר לו לשמוע ולהאמין, אך אסור לשאול אותם, אלא מהלך בתמימות שנאמר: תמים תהיה עם ד' אלקיך (ש"ת הרמב"ן מובא בב"י קעט).

מה שכתוב בגמרא שאדם יש לו מזל (בבא קמא ב ב), אינו אומר שמותר לשאול מה הוא המזל שלו, מלבד מה שרש"י פירש שם: "מזלא - שיש לו דעת לשמור את גופו". ומה שמביא מאברהם אבינו שהסתכל במזל שלו וראה שאין לו אלא בן אחד (נדרים לב א), גם אינו הוכחה, שמלבד שאי אפשר ללמוד מאברהם אבינו, שהיה לפני מתן תורה, הרי נאמר לו: צא מאצטגנינות שלך, מה שיכול אמנם להתפרש שהמזל שולט עליו, אך הוא יכול להתגבר עליו, אך גם יכול להתפרש כשלילת ערך האצטגנינות.

גם כל מאמרי חז"ל "הכל תלוי במזל" (והר"ש) ו"בנים חיים ומזונות תלויים במזל" (מועד קטן כה ב), ומעשה ר"א בן פדת שנולד תחת מזל של עוגי (תענית כה א) וכדומה, אינם מוכיחים אלא שיש אמת במזלות, אך לא שמותר לפנות אליהם.

מה שהביא שאברהם אבינו אצטגנינות גדולה היתה בלבו (וימא כח ב), וכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו לשאול במזלות (רש"י), הרי באותו מקום הגמרא בעצמה אומרת "אנן מאברהם ניקום ונגמור", וכי אנו נקום ונלמד מאברהם אבינו, וכפי שפרשו הגאונים שהיה לפני מתן תורה, והריטב"א כתב שכן נשאר למסקנה.

מה שמוכח שרבי עקיבא שחשש מהשפעת כוכבים ודאג על בתו שלא תמות ביום נישואיה, ואחרי שניצלה הסביר שזה מפני שנתנה צדקה וצדקה תציל ממות (שבת קנו ב), גם מזה אין הוכחה, שלא מסופר שרבי עקיבא פנה לאסטרולוגים כדי שיגלו לו עתידות, אלא שמיוזמתם הם הודיעו לו שבתו תמות, ועל זה כבר הבאנו מדברי הרמב"ן שיש לחשוש. כן נפסק בשולחן ערוך: "במה שאדם יודע שהוא כנגד המזל לא יעשה ולא יסמוך על הנס, - אלא שאין לחקור אחר זה משום תמים תהיה" (יו"ד קעט א). הרי במאמר עצמו כתב: "ובמסכת פסחים נאמר אין שואלים בכלדיים (פירוש: חוזים בכוכבים) שנאמר: תמים תהיה עם ד' אלקיך (ק"ג א)". דהיינו למרות נכונות הדברים אסור לשאול ולחקור אחריהם כדי להשאר בתמימות עם ד' ודרכי הנהגתו. אם כן גמרא מפורשת שאסור.

כן גם מה שמביא שהרבה חכמי ישראל ידעו אסטרולוגיה כגון רבי סעדיה גאון, רבי שמואל הנגיד, רבי אברהם בן עשא, הרלב"ג, הרמב"ן ועוד, אינו הוכחה, כי ודאי חכמי ישראל ידעו הכל. אך אין זאת אומרת שהם השתמשו בזה במהלך חייהם, כמו שאמרו חז"ל לגבי כישוף: "לא תלמד לעשות, לעשות אי אתה למד, אבל אתה למד להבין ולהורות" (סנהדרין סח א), כלומר לדעת לפסוק ולהבחין. אחר כך המאמר מביא בפרוש את דברי הרמב"ם שאסור אסטרולוגיה משום לא תעוננו: "איזהו מעונן, אלו נותני עיתים ואומרים באצטגנינות יום פלוני טוב, יום פלוני רע, יום פלוני ראוי לעשות בו מלאכה פלונית וכו'". א"כ לרמב"ם זהו אסור מן התורה, ואילו לרמב"ן זהו איסור דרבנן, וכן לדעת השולחן ערוך (ועיי' שם ש"ק הגר"א וגליון מהרש"ל), אך כולם מודים שהוא אסור.

אבל מה שכתב שם: "אך הדבר נראה ברור שהרמב"ם מחלק בין גורל האדם שאסור לו לכווננו לפי מערכת הכוכבים, לבין אופי האדם שבוה גם הרמב"ם מודה שאופיו של אדם מושפע לפי קרינת כוכבו. זה לשון הרמב"ם בפירושו למסכת ר"ה (כ ב) מגלגל שבתאי בא כח השפיטה וההבתנה". - הנה מלבד שאין הוכחה שהפרוש על ראש השנה המיוחס לרמב"ם הוא באמת מהרמב"ם עצמו, והנה מלבד שתפשתי שם ולא מצאתי, ואולי היה למחבר המאמר הוצאה אחרת וגרסא אחרת, ואני עיינתי בהוצאת תל-אביב תשכ"ב. הנה מלבד כל זאת בפרוש המצוטט אין שום הוכחה שמותר לכוון על פי זה אלא שיש בזה אמת, וזה כפי מה שנפסק בשולחן ערוך שעל אף שזה אמת, בכ"ז אסור להשתמש. גם אם היה כתוב בפרוש שמותר להשתמש בזה, זה היה מהוה סתירה למה שכתוב במשנה תורה, ששם הרמב"ם אסור מכל וכל. על פי כללי הפוסקים, המשנה תורה יכריע את פרושו, אך כאמור לא כתוב בפרוש שמותר, אלא רק שכך המציאות. כמוכן מלבד שאין שום בטחון שכן כתב הרמב"ם, ואי אפשר על ידי השערות כל כך קלושות להתיר דבר שלפי הרמב"ם הוא איסור תורה. הנה בסוף המאמר הוא מעתיק בעצמו את דברי השולחן ערוך: "שאיין לשאול בחוזים בכוכבים ולא בגורלות משום שנאמר תמים תהיה עם ד' אלקיך", ואיך אחרי זה אפשר ללמוד היתר? ומה שסיים בהערה: "אך בדברים של אופי וודאי שאופיים ומבנה גופם של ישראל נשאר מושפע מכח קרינת הכוכבים". יתכן שמושפע, אך אין היתר לדרוש.

בסכום. לפי הרמב"ם יש להתייחס אל אסטרולוגיה כאל הבל וריק, ולפי שאר ראשונים יש בה אמת. לפי הרמב"ם אסור להתעסק בה מן התורה, לפי השולחן ערוך זה אסור מדרבנן. אמנם אם נודע לו דבר, מותר להזהר, אך אסור לו לדרוש. רק נוסף שכמוכן גם אלה שסוברים שאופיו של אדם מושפע על ידי הכוכבים, לא יסביר שזו גזרה שאי אפשר לשנותה, וכן כתבו הגאונים שהקובעים מדותיו של אדם על פי מזל ואומרים שאי אפשר לשנותה, הם כופרים, שאינם מודים בקב"ה. אבל אלה שאומרים שאפשר להתגבר על מדותיו ותאוותיו ולשנותה, הרי הם מודים בבחירת האדם שיכול לכוף את יצרו הטבוע בו על ידי המזל. (אוצר הגאונים שבת קעג).

לימוד תורה בישיבות

מה שהנך מציע שבישיבות הגבוהות ילמדו מסכתות כגון: ברכות ושבת, שנוגעות למעשה, ולא סדר נזיקין ונשים שרחוקים מחיי יום-יום, כיון שרוב אנשי הכיפות הסרוגות הינם אנשי מעשה, וילדיהם מתרגלים לבחון כל דבר על פי ה"תכלס" שלו והתועלת המעשית. הנני שמח מהגדרתך הקולעת, שאכן הרבה בחורים צעירים הינם בעלי קנה מידה שיפוטי שמושי-פרקטי. אך זהו בדיוק

עניינם של הישיבות לרומם את המחשבה ללימוד תורה לשמה, ולא מצד ידיעת ההלכה בלבד או הקשר שלה עם חיי יום יום, ותמיד המחנך צריך לעמוד רמה אחת מעל זה שהוא מחנך. משל למה הדבר דומה, ליחס הקיים במדעים בין המחקר והפיתוח. העם הפשוט מעריך את אלה שעוסקים בפיתוח טכנולוגי של כל הידיעות שהצטברו, כדי לבנות בצורה יותר טובה את החיים, ושוכח שכל זה הינו בזכות החוקרים את המדע, לשם ידיעת האמת. בלי מחקר מופשט, אין גם פיתוח, ואין טכנולוגיה ואין כלום. אמנם הנך כותב שדברייך אינם אמורים לישיבות גבוהות, אלא לישיבות הסדר ולישיבות תיכוניות. בישיבות תיכוניות אינו מכיר טוב את המציאות, אך בישיבות הסדר ודאי שתלמידים מסוגלים להתרומם ללימוד תורה בסוגיות של סדר נזיקין ונשים ולצמוח תלמידי חכמים. אך גם בישיבות תיכוניות נראה שחלולת תמורות לטובה אצל התלמידים מהרגע שנכנסים עד הרגע שיוצאים. בהחלט טוב להיות מודע לקושי שהנך מציין, כלומר תביעת התועלת המיידית, וחוסר הנשימה הארוכה, אך לא נועיל לכלל ישראל בזה שנכנע לקושי זה, אלא אדרבה על ידי שננצח אותו. אדם שלומד תורה וגמרא, צריך לעשות זאת מתוך יראת שמים וכבוד ראש, ולפעמים מתוך מסירות נפש, ומתוך ידיעה שאת המתקנת הגדולה יחוש אחרי זמן רב. תלמידים שרוצים כדברייך לראות 'תכלס' בדומה לתעודה באוניברסיטה, הרי שתפקידה של הישיבה לרומם את שאיפותיהם לשאיפות יותר אידיאלסטיות, לשאוף לעשות רצון ד' ולהעשיר את עם ישראל בכוחות רוחניים גדולים מתוך שקידה בתורה, והעמקה בתורה, והתגדלות בתורה – מתוך כך הם גם יביאו תועלת רבה לאומה.

שאלת רב ויצירתיות

שאלה

1. בחורה רווקה יראת שמים, בוגרת מוסרות חינוך תורניים ובעלת הכשרה מקצועית בחינוך מיוחד, חיפשה במשך תקופה ארוכה מקום עבודה מתאים לאופיה וחינוכה, והן לכישוריה והכשרתה. ומשלא מצאה נותרה בסטטוס של מובטלת המקבלת דמי אבטלה. במאמץ נוסף שעשתה הלכה ותפשה ומצאה עבודה בהכשרה ארוכה שקבלה – חינוך מיוחד – במוסד המטפל בבוגרים ובוגרות פגועי מוחין (אוטיסטים, מונגלאידים מפגרים). המוסד אינו מונהג ע"י אנשים יראי שמים. אמנם עובדים שם מספר עובדים דתיים, אולם יחד עם זאת עובדים שם יהודים שאינם דתיים וגם גויים בחורים ובחורות. האם יש מקום לוותר על עבודה זו ולחפש מקום המתאים לאופיה וחינוכה. היא לכשעצמה מרוצה מאד מעבודתה, מציינת שלא חשה בירידה מוסרית ערכית ורוחנית אלא להיפך. כמו כן קיימת בעיה אם בכלל תמצא מקום עבודה מתאים לאור המציאות הנוכחית.
2. קרוב משפחה גער בה על שלא שאלה קודם להחלטה רב והחליטה בעצמה. אני לכשעצמי ביטלתי טענתו. עד כמה עלינו להיות תלויים ברבנים ת"ח, וצמודים אליהם: האם עלינו לקבוע משכנינו לפתחי בתיהם, כמו שיש סגנונות כאלו? איפה מקומה של ההחלטה העצמית והעצמאית, היצירה העצמית, איפה מסתיימת תלותנו המוצדקת בת"ח, ומתחילה עצמאותנו ויצירתנו אנו, שגם היא לא פחות מוצדקת ומחוייבת?

תשובה.

1. על פי ההלכה אין איסור לעבוד במקום בו יש אנשים שאינם יראי שמים. אמנם הרמב"ם כותב שכיון שאדם מושפע על ידי הסביבה, עליו לבחור סביבה של אנשים יראי שמים (הלכות דעות ריש פרק ו), אך דבר זה אינו דין גמור, אלא הדרכה ועצה טובה. לכן גותר מקום לאדם לשיקול ובדיקה, אם כן הוא במקרה שלו.
- כיון שבחורה זו הינה רצינית ויראת שמים, וסוברת שאינה מושפעת לרעה, רשאית היא להחליט כמו שהחליטה, ובייחוד שהרמב"ם מדבר על אדם שכל סביבתו היא מקולקלת, לעומת בחורה שבדאי חייה מלבד עבודתה, בסביבה של יראת שמים וסופגת ממנה טובה וברכה, שהרי אם היה זה דין גמור, לא היה יכול האדם להחליט שזה לא שייך לו, כי לא ניתנו דברי חז"ל לשעורים. אך כיון שזו עצה טובה והדרכה, בודאי חייב האדם לקבלה, אך רשאי הוא לשיקול אם היא שייכת במקרה הספיציפי שלו. מובן מאליה שטוב יותר לעבוד במקום של יראת שמים, כי מושפעים משם לטוב, אך כיון שיש לה אילוץ של פרנסה, הן כדי לדאוג למחייתה, הן כדי לעבוד בדבר שיש לה סיפוק מקצועי כפי כשרונותיה, רשאית היא לוותר על המעלה הזאת, בדומה למה שהתירו חכמים לעבוד במקצוע בו יש סיכון מסויים, כגון לטפס על עצים או פיגומים וכדומה.
2. מן הדין אין אדם חייב לשאול רב על כל שאלה הלכתית, כשהוא בטוח שכך הוא הדין בלי צל של ספק, למשל שמותר לאכול ביצה רגילה עם חלב, על אף שמוצאה מתרנגולת שהיא בשרית. כמוכן, יש להיות בטוח שאין בכך בעיה הלכתית מסויימת, כי אולי השואל לא חשב על כל הצדדים שבבעיה, לכן לגבי שאלות שהן חדשות, שמעולם לא התמודד איתן בכל היבטיהן, ודאי יש לשאול רב, גם אם נראה לו בלי צל של ספק שהתשובה ברורה. קל וחומר שאין חובה לשאול רב כאשר לא מדובר בנושא הלכתי, אלא בקבלת עצה בחיים, כגון איזה מקצוע לבחור, או עם איזה בן זוג להתחתן, שבדאי על פי תורה כל המקצועות הכשרים, וכל בני זוג הכשרים, הינם מותרים. אך שאלה כזאת עשויה להיות בעלת השלכות מרחיקות לכת במהלך החיים ולכל בניינו הרוחני והמוסרי של האדם. בכל זאת לא נוכל לאמר שחייב האדם לשאול רב, אלא ודאי עצה טובה היא שיתיעץ עם תלמיד חכם לגבי שאלות כבדות, שכל צדדי הספק הינם כבדים. זאת ועוד, לא תמיד ידע השואל, אם יש כאן בעיה הלכתית המצריכה ידע תלמודי, או עניין של עצה שכל אחד רשאי סוף סוף ללכת כדרכו, ויצטרך לשאול רב כדי לדעת איזו קטגוריה יש כאן, אך אם מדובר באדם רציני וירא שמים שיודע בבירור שאין כאן שאלה הלכתית, ודאי אינו חייב לשאול.
- אך כל זה אינו נוגע כלל לעניין החופש העצמאות והיצירתיות, שהרי גם אדם חופשי ויצירתי צריך להיות עניו, ולדעת שיש אנשים יותר חכמים ממנו, שיוכלו לתרום ליצירתיותו. הרי זה דומה לניתוח הפילוסופי הידוע שדווקא הדרישה הפנימית התקפה ללכת על פי צו המצפון, מביאה למסקנה להתגבר על צו המצפון, כי דווקא המצפון הרציני מודע לכך שלפעמים המצפון טועה, לכן יש לו לקבל הכרעות של מוסדות העומדים מעליו. הרי איננו אומרים שאדם ישקע בעצלנות, ועל כל שאלה יבוא להטריד רבו, אלא אדם צריך לברר כל שאלה מתוך מיצוי כל כוחותיו השכליים והמוסריים, וכאשר הוא הגיע עד תום אפשרויותיו ולא הצליח לברר את ספקו, יקיים: עשה לך רב והסתלק מן הספק (אבות פ"א), או אפילו אם הגיע למסקנה, בכל זאת ישאל שמא לא לקח בחשבון

את כל הגורמים. המהרש"א מסביר את דברי חז"ל שהתורה לא נמצאת אצל גסי רוח, שהכוונה לגאווה מיוחדת של תלמידי חכמים, הסוברים שאינם צריכים להתייעץ עם תלמידי חכמים גדולים מהם. זה הכלל, עד שאדם בא לשאול תלמיד חכם, עליו להכין שעורי בית עד מקום שיד שכלו מגעת.

הבעיה הקשה תתעורר אם השואל ירגיש שתשובת הרב היא שמתעלמת מנתונים מציאותיים מסויימים הגנוזים בהוייתו של השואל, וייקלע למצב מסוכן שתהיה סתירה בין הוראת תלמיד החכם לבין התחושה הפנימית הישרה של השואל. כמובן זהו דבר שתלוי באמון של השואל ברב, שאם אמנו גדול והתאמת מתוך הרבה עניינים, שאכן הרב מכוון היטב בעצותיו אל מציאות הפנימית, גם כאשר יודמן מצב שהשואל לא יהיה שלם עם התשובה, הוא ידון באורח הכללתי שגם הפעם הוא כיון אל האמת, ועל אף שלא כן נראה לכאורה לשואל, בכל זאת הוא סומך על רבו שהוא הבין את השואל טוב יותר ממה שהשואל הבין את עצמו. היוצא מכל זה שכדי לא לדכא את אישיותו של השואל, עליו לפנות לרב שמכיר אותו אישית ולכל הפחות מכיר את עולמו ואת סגנון הליכותו, שאם לא כן יתכן שהוראת הרב תהיה מוטעית, לא מצד עצם ההלכה אלא מצד הכרתו את המציאות, שהגדר של הוראה היא פגישה בין ההלכה והמציאות. נקודה זו אינה שייכת כמובן במקרה של פסיקה הלכתית טהורה, שבזה אין הבדל בין זמן לזמן, בין מקום למקום ובין אדם לאדם, אלא רק במתן עצה כוללת. הוא הדבר גם בפסיקה הלכתית הכוללת גורם משתנה, כגון הפסד מרובה או שעת הדחק, שהוא נתון להערכת הפוסק, הכל כפי ראות עיני הדיין, אם הערכתו את המציאות אינה נכונה, מתברר שהיתה כאן הוראה מוטעית. אמנם נקודה זו מאד עדינה ומאד מסוכנת, כי מעתה הדלת פתוחה לכל מתפרץ לטעון שאין הרב מבין לאשורם את הנתונים. אך איננו מדברים על אדם קל ראש, אלא אדם מלא כובד ראש ורצינות נוראה מלא אחריות נוראה כלפי דברי חכמים. נקודה זו הינה שורש האמונה ושורש המרי, כי מצד אחד התהלכות בחיים מכוחות עצמו לבד מבלי להתקשר לתלמידי חכמים הרי היא ציץ יבש, ומצד שני הוראה הלכתית השוברת את עצמיותו של האדם, גם היא שועלים קטנים מתבלים כרמים. ביחוד כאשר הרב פוסק בסגנון כפיייתי, ולא בסגנון שמשאיר דלת פתוחה לשיקולי השואל, כאשר הדבר ניתן מצד הנושא הנדון. אין פתרון למבוכ זה אלא עשה לך רב, כלומר התקשרות לתלמיד חכם שהשואל יודע שהוא מבין לעולמו, ונושא את השואל על לבו.

דגים בחלב

שאלה.

בעניין אכילת תבשיל דגים בחלב, למשל דג שנאפה עם גבינה עליו, או תבשיל דגים ברוטב גבינה, האם יש איסור בדבר זה? אם כן, האם האיסור תלוי במנהגים? (ספרדים / אשכנזים). מה מקור האיסור?

תשובה.

עניין זה מופיע בבית יוסף שקובע שהוא אסור מפני הסכנה (טור י"ד פז), והרמ"א חולק עליו שלא מצאנו סכנה בחלב ודגים, אלא רק בבשר ודגים (ורכי משה שם ד'). והט"ו ומחזיק ברכה לחד"א סוברים שאכן זו טעות סופר בבית יוסף, וצריך להיות בשר ודגים (שם), ובכל זאת קשה

לתקן כן כי ההקשר הוא אכן דגים וחלב.

האשכנזים מקילים בזה מכל וכל כדברי הרמ"א, אך גם לספרדים מותר מעיקר הדין, שהרי אין לדין הזה מקור בגמרא, והבית יוסף הק חידש אותו מסיבות רפואיות, ואם ברפואה עסקינן, הרי אין לך אלא הרפוא אשר בימך, ועתה הרופאים אינם רואים בזה שום סכנה. כן כתב כף החיים שאין דין זה שייך על פי רפואת ימינו (שם).

המתנה בין בשר בחלב

שאלה.

בעניין המתנה בין בשר לחלב. מה מקור המנהג של שש, שלוש, שעה אחת?

תשובה.

בגמרא כתוב שיש לחכות בין סעודה לסעודה (חולין קה'א), והריף מסביר שהכוונה מסעודת בוקר לסעודת ערב, כלומר שש שעות, וכן פוסק הרמב"ם (מאכלות אסורות ט). אבל התוספות סוברים שאפשר כבר לאכול חלב בסעודה הסמוכה אחר ברכת המזון וסילוק השולחן. על פיו כתב הרמ"א שהמנהג הפשוט הוא לחכות שעה. באשר למנהג של שלש שעות אין לו מקור בפוסקים, אך נראה שהוא התרחכות של המנהג של שעה. אך המנהג הנפוץ ברוב ישראל הוא שש שעות, וכתבו הפוסקים שהוא המנהג המשובח.

שאלות לרבנים

בודאי שאין חובה לשאול רבנים על כל דבר שבעולם, ורשאי האדם לנהוג כנפשו בכל עניין שמותר על פי ההלכה, כמובן אחרי בירור שאכן הוא בוחר באפשרות מותרת, על פי ההלכה. אדרבה ראוי וטוב שאדם יהיה עצמאי וחרותי, ולא יפתח תלות באחרים אפילו אם גובה להם, ויחליט לבדו את דרכו בחיים כמידת יכולתו. יחד עם זה אדם צריך להיות עניו, להכיר מגבלותיו, ולהתייעץ עם אנשים יותר חכמים ממנו, וביחוד תלמידי חכמים החמושים בעצה עליונה בנסיון הדורות, והמקדישים חייהם להתעמק בתוכן החיים. משקל העצות האלה מפי תלמיד חכם, תלוי הוא בעוצמת הקשר והאמון שהאדם נותן בו.

הורים לועגים למצוות

1. קודם כל את כבר לא ילדה קטנה אלא את עצמאית ואינך שפחה להורים שלך. צריך כלפיהם: הרבה כבוד, הרבה יראה, הרבה הכרת טובה, אך לא עבדות. אדם הוא בן חורין, ולאף אחד אין זכות לחמוס ממנו את חרותו, שהיא הדבר הכי יקר לו. אדם צריך שיהיו לו עיניים לפנים ולא לאחור. את תנהגי איך שאת רוצה, תלמדי מה שאת רוצה, ותתחנני עם מי שאת רוצה. כאשר רבקה אמנו החליטה להתחתן עם יצחק אבינו, ולא היתה דעתה של משפחתה נוחה מזה, כי הם ניסו לחנך בת "ליבראלית" ולעגמת נפשם יצאה בת יראת שמים, ובנוסף לכך גם רוצה להתחתן עם בחור ירא שמים, ואז ניסו תרגילי השהייה שרק תחכה שנה, היא השיבה: "אלך" ורש"י מסביר: "מעצמי ואף אם אינכם רוצים".
2. כמובן אדם צריך להיות עניו ולהתייעץ עם מי שיותר מנוסה ממנו, וקל וחומר בהוריו

שאוהבים אותו, אך אם עצות הורייך הן לזלזל בצומות, בצניעות, באיסור רכילות, וכדומה, אין לשמוע כלל עצות אלו, ואת עושה להם טובה רבה בזה שאת ממאנת בעצות אלו, כי זהו כבודם ותפארתם של הורייך שאת בחורה יראת שמים מקפידה על ההלכה, גם אם הם אינם יודעים זאת. את הגעת לאן שהגעת גם בזכות הורייך, ועל אף שהם נעצרו באמצע הדרך, צריך להבין שיש הרבה פעמים עיכובים פנימיים. קשה לאדם לשבור את חינוכו שקיבל. אמנם את עשית זאת, אך את לא לבדך, יש עוד הרבה בנות כמותך שמשותפות מאד לקיים תורה ומצוות בשלמות. בזמן הורייך לא היו כאלה. נדירים הם האנשים שבאמצע חייהם מסוגלים להתהפך ולהודות שהדרך בה הלכו עד כה לא היתה שלמה. אך אינך צריכה לכנות אורח חייהם של הורייך כצביעות. סך הכל גם הם אנשים שומרים תורה ומצוות, אך לא בשלמות. כך הם חונכו. הרמב"ם אומר שאדם אנוס על ידי חינוכו, ודינו כתינוק שנשבה (הלכות ממרים ג ג). יש תינוק שנשבה לחלוטין ויש תינוק שנשבה חלקית. את כולם צריך לאהוב, על כולם צריך לרחם. אך זה ודאי שאין לבנים ולבנות לצוות להוריהם בנגוד לתורה, וכולם מכירים דברי חז"ל על הפסוק איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו, שאם ציון לחלל שבת, אין לשמוע להם, והוא הדין בכל מצוה, אף מצוה דרבנן.

3. מה שאביך לועג לך, אל תקחי זאת ללב. זה אמנם קשה לעמוד בזלזול תמיד, אך רבוננו של עולם שולח לך נסיון – זה סימן שאת יכולה לעמוד בו. את צודקת שהדרך היא לשתוק. אם פעם בטעות התפרצת, אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. בקשי סליחה מאביך על ההתפרצות והשתדלי בעתיד לשתוק. דעי לך שבחייך תצטרכי אחר כך לעמוד הרבה פעמים בלעג הבריות. בסעיף הראשון של השולחן ערוך כתוב: "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השם יתברך", כאילו רומזים לך שאם אינך יכולה לעמוד בזה, תהיה לך בעיה עם כל ההמשך. וכבר כתוב במסילת ישרים: "ואם יארע לו שימצא בחברת מי שילעג עליו, לא ישית לבו אל הלעג ההוא ועל דרך זה הזהירו ז"ל: הוי עז כנמר לעשות רצון אביך שבשמים, ודוד אמר: ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש, שאע"פ שרוב המלכים עסקם ודבורם בדברי גדולות והנאות, ודוד שהיה גם כן מלך, לכאורה תהיה לו לחרפה אם בהיותו בחברתם יהיה הוא מדבר מדברי מוסר ותורה, תחת ספרו מן הגדולות ומתענוגות בני אדם כמוהם. הגה לא היה חש לזה כלל, ולא היה לבו נפתה בהבלים האלה אחרי שכבר השיג האמת, אלא מפרש ואומר: "אדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש". וישעיה כמו כן אמר: "על כן שמתני פני כחלמיש ואדע כי לא אבוש" (סוף פ"ה).

4. מה לך להיות יותר מרבוננו של עולם, שגם אותו מעליבים קשות כשאין מקיימים מצוותיו, והוא יתברך בחסדו ממשיך לתת חיים לבריותיו, והן משתמשות בחיים אלה לדבר ולעשות נגד ד', ועל זה קוראים המלאכים לרבוננו של עולם: מלך עלוב – (עי' תומר דבורה לרבי משה קורדובירו פרק א'), והוא כבודנו שאף אנו נהיה עלובים כמו רבוננו.

5. צריך לדון לכף זכות את אביך, להסתכל בחיובי שבו ולא בשלילי שבו. כל היסורים שיש לך כאשר הוא מעליב אותך, עלייך לדעת שגם להם יש ערך למרק את עוונותיך ולעשותך טהורה ונקייה. שאי בעול ואל תפלי והביטי אל נוכח האור.

כבוד הורים וסודיות

שאלה.

אני נשואה, בשלב זה אין לנו ילדים, ואני בטיפול אצל רופא. אימי מעוניינת לשמוע ממני דברים שבצניעות, כגון: זמן הליכה למקווה, פרטים לגבי הטיפול הרפואי ונאף שאלה את הרופא לגבי וכו'.

בכל פעם שאני משוחחת איתה אני מרגישה מאד לחוצה ומכינה עצמי לחקירותיה. הדברים הגיעו לידי כך, שלמרות תשובותי המתחמקות, היא עדיין "לוחצת" לדעת. ניסתי לרמוז לה בעדינות שאיני מוכנה לדבר על נושאים אלו (שבני לבין בעלי), אך היא טוענת שהיא מתעניינת לשם רפואתי ובריאותי, "ושאין לי ממה להתבייש שכן הם חיתלו אותי". בשבוע שעבר שוחחתי איתה על זה, ובקשתי ממנה, הפעם במפורש אך לא בכעס, שלא נדבר על הנושאים הנ"ל מאחר והם פוגעים בפרטיות שלי וגורמים לחיכוכים ביני לבניה – היא נעלבה מאד, ואינה מדברת איתי מאז. כיצד לנהוג על מנת לפתור בעיה זו, מבלי לפגוע בכבודה?

תשובה.

צדקת בזה שנהגת כן והודעת על כך בצורה חד משמעית, וכמובן בדרך כבוד. אמנם אמך מאד הצטערה מזה, אך עדיף ניתוח חד פעמי אחת ולתמיד מאשר למשוך עניין זה עד אין סוף. אל תחששי ליחס אמך כלפיך, סוף סוף היא אוהבת אותך מאד, וגם כל ההתעניינות שלה היא מרוב אהבה ודאגה, אלא שהיא חושבת שאת עדיין תינוקת שלה בחיתולים, ומלחיצה אותך מרוב חום אימהי. אחרי הפסוק שבתורה "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו", אין לנו מה להוסיף.

כמובן, מותר לך לספר סודות פרטיים שלך, על אף שאינך חייבת, אך דברים שבינך ובין בעלך ודאי אסור לך לספר בלי רשותו אף לאמך, וזה גדר של הולך רכיל מגלה סוד. לכן בקשי ממנה סליחה, אמרי לה שלא התכוונת לצערה, ושאת מאד אוהבת אותה, ומכירה לה תודה על כל מה שעשתה עבורך, אך דברים אלה אינך יכולה לספר. אל תגסי לשכנע, רק אמרי שאינך יכולה לספר וד' יהיה בעזרך.

עילוי נשמת הורים

שאלה.

הרב בעטורי כהנים 28, בעמוד 19 כותב שכל מעשה טוב שאדם עושה מזכה ומעלה את הוריו. האם הכוונה שזה פועל גם בלי שיכוון לכך. ומה שכתב הרב בעמוד 17, שעושה מכוח זכרונו את המתים, הוא לא לעיכובא, האם ע"י זכרונו וכוונתו להעלותם – המעשה פועל יותר להעלאת הוריו? בעמוד 19 כותב הרב שכל מעשה מעלה את הוריו. האם אפשר לומר שהוא הדין שמעלה לכל קרוביו ולכל מתי ישראל בכל מעשה טוב גם בלי שיכוון לכך ויכמו שמעלה את כלל ישראל החי בעוה"ז. אלא שכל הקרוב אליו יותר – מתעלה יותר בגללו? ראיתי בשם הפלא יועץ אות כ שכתב שטוב לומר כל יום שכל מעשיו יהיו לעי"נ הוריו חמיו וכו'. האם טוב לומר ביה רצון זה כמה שיותר שמות שמכיר שנפטרו כדי להעלותם, ובסוף להוסיף לכל מתי ישראל?

תשובה.

ברור שכל מעשה טוב של כל פרט מזכה את כל כלל ישראל. כל הנשמות מחוברות בסוד אחדות ההויה. כל נשמה של כל אחד מישראל הינו ניצוץ וגוון של נשמת כלל ישראל, גם נשמות החיים ונשמות המתים מחוברים יחד, מעל כל המאורעות הזמנים של כניסה בתוך גוף, וכח החיים של האדם הוא הרבה יותר עליון והרבה יותר מקיף מאשר גילויי החיים המצומצמים אשר בגופו. קל וחומר אם זו כוונת האדם, לעשות עבודתו לא עבור הצלחתו הפרטית אלא עבור עילויים ואושרם של הכלל. אך מדובר בכוונה אמיתית, בכל עומק הרצון והחיים, ולא באמירה בעלמא, ומדרגה זו גבוהה היא מאד, ומי שנמצא במדרגה זו אינו זקוק לאמירה רשמית של איזו כוונה, ומי שאינו נמצא במדרגה זו, אין תועלת באמירה רשמית.

החסד מתפשט על כל הנשמות, ויחד עם זה, הקרוב קרוב לאורה, כגון ההורים. ביחוד שנשמת ההורים הולכת ונמשכת בנשמת הבנים והבנות, הן בחיי ההורים הן אחר מותם. האב הוא הבן והבן הוא האב. כל מעשה טוב שהבן עושה נחשב במדה מסויימת לזכותו של האב. אך יש יותר זכות אם מחשבתו של הבן על האב, על אישיותו הזכה והטהורה, היא המניעה אותו לתוספת קדושה, כלומר לא שעושה מעשה שממילא היה עושה, ועתה שעושהו תולה עליו שלט שזה לעילוי נשמת אביו, אך בעיקר אם מחשבה טהורה זו מעוררת אותו לעשות מעשים טובים נוספים שלא היה עושה אותם לולא זה, ואז בודאי שהם גורמים זכות גדולה לאב, וכמובן גם בלי האמירה הרישמית שזה לעילויים. בכל הדברים מעין אלו, נאמר: קודשא ברוך הוא ליבא בעי.

תרומת איברים

שאלה.

בעניין תרומת אברים אחר המוות לצורך חולה הצריך לכך או לצורך חולים העתידיים להצטרף לכך, ראיתי שיש אוסרים ויש מתירים, ואולי אפילו מצוה לתרום. איך יש להורות להלכה למעשה? האם זה אסור, מותר ואולי מצוה לתרום? האם יש הבדל בין הסכים מחייו לכך או לא?

תשובה.

1. אם תרומת האבר נצרכת לפיקוח נפש, ודאי שאין אסור, כי פיקוח נפש דוחה את הכל, הוץ מג' עבירות חמורות, לכן דומה גם איסור ניוול המת, הנאה מן המת, ודין קבורה, כי דעת שו"ת בניין ציון שאוסר ניתוח למת בשביל הצלת נפשות היא דעת יחיד.
2. הבעיה היא כאשר אין השמוש מייד, שהרי הנודע ביהודה כתב שמותר לנולד מת משום פיקוח נפש רק אם החולה נמצא לפניו (שו"ע י"ד שסג פת" ס"ק ה), ולפי זה יהיה אסור לשמור איברים כדי להשתמש בהם אחר-כך. אך מלבד שרוב האיברים חייבים להשתמש בהם מייד, כי אחרי זמן קצר הם מתנוונים כגון לב, כבד, כליה וכדומה, הנה כבר כתב החזון איש, שהחילוק בין נמצא לפניו או לא אינו נכון באופן עובדתי, אלא החילוק הוא אם מצוי או לא, ואין להתחשב בעתידות רחוקות (חזו"א אוהלות כב לב). כיון שבימינו השמוש באברים אלה הוא נפוץ, ויש אפילו המתנה, אין בעיה.
3. אך השאלה נשאלת ביחס לבגד העור, שאמנם יש צורך תמידי להשתלה, אך לא נוכל להבטיח שעור זה שנתרם ימצא שמושו באופן מידי וקרוב, אך במקרה של אסון אזרחי או

צבאי צריכים בבת אחת כמות גדולה, ואי אפשר אז להתחיל לקחת מן המתים וצריך הרבה עור דורבי בבגד העור. כל זה נכון רק לגבי השתלת עור לכוויות חמורות שזה פיקוח נפש, ולא לנתוחים אסטטים בעלמא, שעם כל חשיבותם, הם אינם פיקוח נפש, ואפשר להשתיל מהחולה לעצמו. על כל פנים זה מצריך דיון הלכתי מיוחד. אך ביחס לפיקוח נפש, אף אם נתעקש לאמר שאין זה נקרא החולה לפנינו, יש לצרף מחלוקת הראשונים אם עור מת מותר או אסור בהנאה. אמנם הרוב אוסרים, אך יש דעות שאין אסור, והחת"ס פסק שהוא איסור דרבנן (שו"ת יו"ד שלו). כן יש לצרף את דעת הגרא"י אונטרמן שהחיבור לחולה החי מחזיר את הקרום לחיות, ולכן אין אסור הנאה מן המת (שבט מיהודה עמ' שיד). סברא זו נכונה גם ביחס לחובת קבורת כזית מן המת, שכיון שחי, אין מצוה לקבורה. לגבי ניוול מן המת, כבר אמרו כמה פוסקים שאם זה לצורך אין זה נוול, ויש שאמרו שאדרבה זהו שבה שמציל אנשים. כן יש לצרף את השיטות שזה נחשב שלא דרך הנאה, ואז אין אסור מן התורה. כן יש לצרף דברי הגר"מ פיינשטיין שאם זה נלקח מן המת באותה צורה שזה נלקח מן החי, אין זה נקרא ניוול.

4. באשר לקרנית העין, חלק מן הסברות הקודמות נכונות, שזה שלא כדרך הנאתו ואין כאן איסור הנאה מן המת, ושזה נחשב עור ואין אסור הנאה, ושזה קם לתחיה ולא נחשב מת, ושאין זה נקרא ניוול כי זה לצורך גדול, ושאין מניעת קבורה כיון שגם לתחיה. יש עוד סברא שיש דעות שאין מצות קבורה בפחות מכזית, וכן שאין אסור הנאה בשעור זה. אמנם הבעיה היא שאין זה פיקוח נפש להיות עור, אלא שחז"ל אמרו שסומא חשוב כמת (נדרים סד ב), וגם עור חשוף לאסון. אמנם אם הוא עור רק בעין אחת, הנושא יותר קשה, אך נוכל לאמר שאין זה נקרא ניוול המת, כי גם זה צורך גדול, כי מי שיש לו רק עין אחת, זה צער גדול ובזיון גדול, אך לא נוכל לאמר שהוא פיקוח נפש. אך בסומא בשני עיניו, אחרי כל הצרופים, אפשר להתיר, כיון שזו שעת הדחק גדולה מאד.
5. בודאי שיש הבדל אם האדם תרם אבריו בחייו למטרה זו, שכבר פסק הבניין ציון שמותר לתרום גופו לשם לימוד רפואה, שמוחל על ניוולו (ס' קט), קל וחומר בנדון שלנו שזה לשמוש במישרין וכמעט באופן מידי.
6. אך הבעיה העיקרית שיש להזהר היא שכל אלה ייעשו כדן. קודם כל שלא יקחו איברים מאדם לפני שהוא באמת מת על פי ההלכה, שאף אם הוא גוסס, אסור לגרום שימות מהרה. נראה שבמציאות העכשוית מתנהגים כדן בבתי חולים שבארצנו, בעניין זה. שנית יש להקפיד שכל הניתוחים ייעשו בדרך כבוד, ושכל החלקים הנותרים יובאו לקבורה כדן. גם זה, כפי מה שמסרו לי רופאים יראי שמים, הדברים נעשו כדן.
7. אך בעניינים מסובכים כאלה ודאי שצריכה להיות פסיקה כלל ישראלית, שתצא מפי הרבנות הראשית לישראל שתורה לנו להלכה ולמעשה מה לעשות.